

<https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v24i2.6>

ЛЕКСЕМА *КИШКА* В УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

Ольга Жвава

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна

Email: qwerty84848@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1046-8849

Ольга Колот

Інститут болгарської мови імені проф. Любомира Андрейчина –

Болгарська академія наук

Email: kolotol2811@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-8118-9254

Оксана Харчук

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна

Email: demi78@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6462-5905

Світлана Георгієва

Інститут болгарської мови імені проф. Любомира Андрейчина –

Болгарська академія наук

Email: s.georgieva@ibl.bas.bg

ORCID ID: 0009-0004-1378-7882

THE LEXEME ‘CAT’ IN THE UKRAINIAN-BULGARIAN LINGUISTIC SPACE

Olha Zhvava, Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine

Olga Kolot, Institute for Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin” – Bulgarian Academy of Sciences

Oksana Kharchuk, Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine

Svetlana Georgieva, Institute for Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin” – Bulgarian Academy of Sciences

ABSTRACT: The article offers a comparative analysis of the lexeme *cat* in the Ukrainian and Bulgarian linguistic space based on data from literary languages and territorial dialects. The study draws on Ukrainian and Bulgarian dialect dictionaries, dialectal texts, as well as folklore and ethnolinguistic sources, which enables a comprehensive description of the nominative, areal, and linguocultural features of the domestic cat.

The research demonstrates that the Ukrainian dialect continuum shows a high degree of lexical variation in naming the cat, resulting from phonetic, word-formational, and regional factors. Numerous diminutive and expressive forms are attested, reflecting emotional and evaluative attitudes toward the animal. The most frequent dialectal denominations are *kishka*, *kitka*, *kytska*,

kytsia, *mytsia*, and *mytska*, alongside a wide range of regionally marked variants. These units function not only as nominative means but also as carriers of cultural meanings, associated with traditional beliefs, folk omens, prohibitions, and mythological representations.

A comparative perspective reveals the coexistence of two archaic word-forming bases, *kot-* and *mač-*, which are productive in both Ukrainian and Bulgarian dialects. In Bulgarian, including the speech of Bulgarian communities in southern Ukraine, the lexeme *kotka* is dominant; however, forms derived from *mač-* remain active, demonstrating historical continuity and shared Slavic linguistic heritage. Special attention is paid to phraseological units and fixed expressions, where the lexeme *cat* conveys symbolic and evaluative meanings related to interpersonal relations, character traits, and life situations.

The study concludes that the lexeme *cat* represents a multifunctional and culturally marked element of the Ukrainian and Bulgarian lexical systems, integrating nominative, emotive-evaluative, and linguocultural dimensions.

KEYWORDS: *cat*, zoonyms, dialectal lexicon, Ukrainian language, Bulgarian language, linguocultural studies, comparative linguistics

Вступ

Однією з важливих проблем слов'янського мовознавства є вивчення лексичного складу літературної мови та її говорів, формування складу лексики та з'ясування її походження. Повнота інформації про лексику як літературної мови, так і говорів забезпечує об'єктивне визначення особливостей як українських діалектів, так і болгарських. Тому збирання діалектної лексики, її систематизація та опис у різних аспектах є актуальними завданнями слов'янського мовознавства. Водночас відкритим залишено і питання про місце лексики серед диференційних рис діалектів, її роль в окресленні меж говорів та груп говірок. Особливе значення має дослідження лексики говірки як системи – організованої сукупності елементів, пов'язаних між собою різноманітними відношеннями. Лексика більшою мірою порівняно з іншими структурними рівнями зберігає інформацію про традиційну духовну і матеріальну культуру будь-якого народу.

Постановка проблеми. Аналіз діалектних лексичних одиниць, зокрема зоонімів, дає змогу реконструювати специфіку мовленнєвої практики окремих ареалів та особливості мовної свідомості їхніх носіїв. Незважаючи на наявність праць, присвячених зоонімній лексиці, в українському мовознавстві відсутнє спеціальне комплексне дослідження, спрямоване на вивчення динаміки номінативних засобів, що репрезентують зоонім *кішка* в українських говірках, а також їх зіставлення з відповідними номінаціями в болгарських діалектах. У статті поставлено завдання виявити лексичні паралелі та локальні відмінності зооніма *кішка* в українсько-болгарському мовному просторі з метою визначення домінантних і периферійних номінацій у межах обох мов.

Термін *зоонім*, що позначає назву представника тваринного світу, утвердився в лінгвістичній термінології у другій половині XX століття. В українській мові зооніми становлять значний пласт лексики, серед яких

лексема *кішка* вирізняється високою частотністю вживання, розгалуженою варіантністю та значним семантичним і фразеологічним потенціалом. Аналогічні процеси спостерігаються й у болгарській мові, що зумовлює доцільність їх зіставного аналізу.

У працях, присвячених слов'янській лінгвокультурній традиції (зокрема в дослідженні Гури/ Gura 2019), акцентовано на амбівалентній символіці образу кота, його функціонуванні в міфологічних, фольклорних і обрядових контекстах, а також на зіставленні з іншими тваринами. Ці спостереження мають методологічне значення для інтерпретації семантичних нашарувань лексеми *кішка* в українській і болгарській мовах.

Актуальність статті зумовлена сучасними тенденціями компаративної лінгвістики, орієнтованими на вивчення мовних явищ у тісному зв'язку з історичними та культурними процесами, а також потребою комплексного аналізу міжмовних і міжкультурних контактів у слов'янському ареалі. Об'єктом дослідження є зоонімна лексика української та болгарської мов, предметом – лексема *кішка* як елемент їхньої лексичної системи та діалектного мовлення.

Мета дослідження полягає у визначенні місця зооніма *кішка* в лексичній системі української та болгарської мов шляхом зіставного аналізу літературних і діалектних джерел.

Матеріалом дослідження слугували українські та болгарські словники, а також тексти діалектного мовлення.

У статті застосовано загальнонаукові *методи* аналізу, синтезу та спостереження, що забезпечили виявлення й систематизацію лексичного матеріалу. Для аналізу мовних одиниць використано описовий метод.

Однією з пріоритетних проблем сучасного слов'янського мовознавства є вивчення лексичного складу літературних мов та їхніх територіальних різновидів, зокрема процесів формування лексики й встановлення її генези. Повнота й системність опису лексичного фонду як літературної мови, так і діалектів забезпечує об'єктивне виявлення структурних і функціональних особливостей мовних систем української та болгарської мов. У цьому контексті особливої актуальності набуває зіставне дослідження окремих лексем як репрезентантів національно специфічних мовних і культурних моделей.

Важливим завданням слов'янської лексикології та діалектології залишається збирання, систематизація й багатоаспектний аналіз діалектної лексики, оскільки саме вона найбільшою мірою зберігає інформацію про традиційну матеріальну й духовну культуру народу. Водночас дискусійним залишається питання про місце лексики серед диференційних ознак діалектів, а також про її роль у визначенні меж говорів і груп говірок. У цьому аспекті особливого значення набуває дослідження лексики говірки як цілісної системи, елементи якої перебувають у складних семантичних і функціональних взаємозв'язках.

Виклад основного матеріалу.

Українські словники фіксують: «**кіт**» – свійська тварина родини котячих, що знищує мишей і щурів; самець кішки”, а «**кішка**» – самка kota” (СУМ/SUM IV, с. 171 – 172). **Кіт**, за деякими легендами, був створений Богом; це чиста тварина, прихильна до людини. В деяких місцевостях коту приписували здатність охороняти обійстя від усього злого. Разом із тим чорна кішка виступала улюбленою у народі формою уособлення нечистої сили. Широковідомий мотив перевтілення відьми на чорну кішку використаний Миколою Гоголем у творі «Травнева ніч, або Утоплена». На Поділлі та Гуцульщині переказували, що миша прогризла дірку в Ноевому ковчезі, і рід людський врятувався лише завдяки котові, який задушив мишу і заткнув дірку своїм хвостом (Пономарьов и др./Ponomarev et al., 1994, с. 236). Як бачимо, стать тварини *кіт/кішка* не вказано. Отже, окреслюємо, що у розвідці досліджуємо лексему *кішка*. Нами вивчено діалектні словники української мови, статті, присвячені тематичній групі «Свійські тварини», різноманітні регіональні діалектні тексти.

У поліських говірках *кіця*, *кіцька* (Аркушин/Arkushyn, 2000, Т. 1, с. 223), *кішка* (Аркушин/Arkushyn, 2000, Т. 1, с. 152), *мацько* (Аркушин/Arkushyn, 2000, Т. 1, с. 308): *На kota баба наша завше казала мацько; ня'вка* (Аркушин/Arkushyn, 2000, Т. 1, с. 352), *кушка* (Аркушин/Arkushyn, 2000, Т. 1, с. 274): *Наша кушка приве"ла трох котин'ат*.

Середньополіські говірки – *кушка* (Бідношия/Bidnoshyia, 2003, Т. 3, с. 36). Однією з цікавих домінантних рис вокальної системи говірки с. Машеве є функціонування в наголошеній позиції дифтонгічної фонемі уо – рефлекса *о. Це є, на думку багатьох учених, специфічною, категоріальною рисою говорів північного наріччя в цілому.

У поліських говірках відомі різні прикмети, що оберігають котів і кішок: «*Кут – хозяин хаты. Кут пропадэ и хозяйство пропадэ. Дэ кут вэдэца, там и скотна вэдэца*» (Гура/Gura, 1997, с. 228). Саме кішка може бачити домовика (бо сліпонароджена), про існування якого відомо майже на всій території України (Гура/Gura, 1997, с. 78-79). Згідно з уявленнями «*домовик є в кожній хаті – його часом можна бачити: вун такий, як кут, спить пуд припучком, дивиться по горшках*» (Поріцька/Poritska, 2004, с. 35).

У наддніпрянських говірках зафіксовано лексеми *кішка* (Чабаненко/Chabanenko, 2001, с. 136; Бідношия, Дика/Bidnoshyia, Дука, 2008, с. 371), *кітася* (Чабаненко/Chabanenko, 1992, Т. 2, с. 173), *кицяня*, *киця*, *кицяюрка*, *кицяся* (Чабаненко/Chabanenko, 1992, Т. 2, с. 169), *киця* (Бідношия, Дика/Bidnoshyia, Дука, 2008, с. 348). В ілюстративних текстах словникових статей є лексема *кішечка*.

Східнословобожанські говірки мають невеликий репертуар лексем – *кішка* (Глуховцева/ Glukhovtseva, 2011, с.194), *кицька* (Глуховцева/Glukhovtseva, 2011, с. 72), *кошечка* (Леснова/ Lesnova, 2013, с. 18), *кутка*, *кушка* (Глуховцева/Glukhovtseva, 2007, с. 13-14).

У степових говірках зафіксовано такі назви: *кішка* (Спанатій/Spanatij, 2016, Т. 1, с. 222, 224), *киценя* (Спанатій/Spanatij, 2016, Т. 1, с. 828), *кутка*.

Наша кутка вже стара і мишей не ловить, зате добре грається з дітьми (Спанатій/Spanatij, 2016, Т. 1, с. 1022), *мицька. Наша мицька кудись побігла добувати собі їду, бо полюбляє їсти мишей; маца. Сьогодні вночі наша мица зловила в льоху двох мишей; мачка. Весною наша мачка привела троє маченят, яких ми пороздавали сусідам* (Спанатій/Spanatij 2016, Т. 2, с. 137).

У лемківських говірках зафіксовано більший репертуар лексем: *кыцка, кіцка, кицька* (Пиртей/Pirtei, 1986, с. 150), *кітка* (Пиртей/Pirtei, 1986, с. 448), *кітка, кыцька, котиця, котя, котятко* (Дуда, 2009, с.164), *мачка* (Дуда/Duda, 2009, с. 164; Пиртей/Pirtei, 1986, с. 448, Вархол, Івченко/Varkhol, Ivchenko, 1990, с. 72), *мацур, киця, кицька* (Дуда/Duda, 2009, с. 164), *кішка* (Дуда/Duda, 2009, с. 209). У віруваннях лемків збереглися вірування щодо котів і кішок: *«забивати було не вільно»* (Дуда/Duda, 2009, с. 199). Окрему назву має страховисько у вигляді kota чи кішки – *гурбош* (Дуда/Duda, 2009, с. 321). У словнику Пиртея зафіксовано дієслова кыцкаться, кыцнутися, що від кыцка (Пиртей/Pirtei, 1986, с. 150, 159).

Буковинські говірки репрезентовані такими лексемами: *кицюня, киця. Це наша біла кицюня, а той чорний кіт тети Настасії; кицюнька. Гай, тихо, Цилько, ни плач, принесе тобі кицюнька на фості колач.* (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с. 201); *киця. Ади, йка файна киця спит собі на соничку. Пішла киця миши ловити, ни плач* (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с. 201); *кицка, кицька* (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с. 263). *Ваші кицька така хитра, ік ловит миши. Ни бири кицьку на руки, бо бубку ти зробит і дихає на тебе* (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с. 201); *кітка. Прибиласи до нашої хати йкас кішка, то най буди уже* (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с. 205); *котіця. Ваша котиця, витко, кури їст, кумої* (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с. 227); *котіха* (Гуйванюк/Guiwanyuk, с. 227); *міця. Їш май борзо, бо прийде миця і ззіст* (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с.289); *мицька, міцька. Де пішла наша мицька?* (Гуйванюк/Guiwanyuk 2005, с. 289); *куцар* – будь-яка безхвоста тварина. На кішку дуже часто так говорять. (Гуйванюк/Guiwanyuk, 2005, с. 245).

Подільські говірки на сьогодні є найменш вивченими. До того ж немає зведеного словника цих говірок, тому аналізу підлягали не тільки словники, що існують, а й статті, літературні твори, збірники діалектних текстів. Нами зафіксовано такі лексеми: *кітка. Дивитися, як кітка на мишу* (Коваленко/Kovalenko, 2019, с. 162; Брилінський/Brylinsky, 1994, с. 49); *кішка. Пробігла чорна кішка; кішки деруть* (Коваленко/Kovalenko, 2019, с. 162), *кицька, кіця* (Березовська/Berezovska, 2022, с. 105), *котиня* (Березовська/Berezovska, 2022, с. 118), *кицька* (власне дослідження).

Бойківські говірки – *мінця, мінця* (Онишкевич/Onyshkevych, 1984, с. 444), *мінка, мицька* (Онишкевич/Onyshkevych, 1984, с. 442), *миця, міня* (Онишкевич/Onyshkevych, 1984, с. 443), *мачка* (Онишкевич/Onyshkevych, 1984, с. 435), *котя* (Онишкевич/Onyshkevych, 1984, с. 382), *кітка* (Левкович/Levkovich, 2010, с. 71-87).

Гуцульські говірки – *кітка* (Закревська/Zakrevsyka, 1997, с. 94; Піпаш/Pipash, 2005, с. 79; Лесюк/Lesyuk, 2008, с. 75; Шкрумеляк/Shkrumelyak, 2016, с. 77), *кішка* (Закревська/Zakrevsyka, 1997, с. 94); *котітко*, *котє*, *коточєр(ь)*, *котеня* (Закревська/Zakrevsyka, 1997, с. 102); *котюга* (Закревська/Zakrevsyka, 1997, с. 51), *мицька* (Піпаш/Pipash, 2005, с. 102; Лесюк/Lesyuk, 2008, с. 108; Шкрумеляк/Shkrumelyak, 2016, с. 94), *миці*, *миця* (Шкрумеляк/Shkrumelyak, 2016, с. 94).

Закарпатські говірки – *бызька* (Грицак/Hrytsak, 2017, с. 187), *кутка* (Сабадош/Sabadosh, 2008, с. 157), *куточка* (Сабадош/Sabadosh, 2008, с. 157), *мынька* (Сабадош/Sabadosh, 2008, с. 172).

Наддністрянські говірки – *кицуньи*, *кіцьи* (Дидик-Меуш/Didik-Meush, 2021, с. 122), *кітка*, *кіточка* (Дидик-Меуш/Didik-Meush, 2021, с. 125; Шило/Shilo, 2008, с. 142; Верхратський/Verhratsky, 1912, с. 275), *кецька* (Шило/Shilo, 2008, с. 140; Верхратський Verhratsky 1912, с. 275), *кутуля* (Шило/Shilo, 2008, с. 157).

Західноволинські говірки – *кецька*, *кіця* (Корзонюк/Korzoniuk, 1987, с. 138).

Лексема	Поширеність
<i>бызька</i>	1
<i>кецька</i>	1
<i>кецька</i>	2
<i>кицаня</i>	2
<i>киценя</i>	1
<i>кицуньи</i>	1
<i>кицьи</i>	1
<i>кицька</i>	6
<i>кицюня</i>	1
<i>кицюрка</i>	1
<i>кицюся</i>	1
<i>киця</i>	6
<i>кітася</i>	1
<i>кітка</i>	7
<i>кіточка</i>	1
<i>кіцка</i>	2
<i>кіцька</i>	1
<i>кіця</i>	2
<i>кішечка</i>	1
<i>кішка</i>	7
<i>котеня</i>	1
<i>котє</i>	1
<i>котиня</i>	1

<i>котиха</i>	1
<i>котиця</i>	1
<i>котиця</i>	1
<i>котітко</i>	1
<i>коточєр(ь)</i>	1
<i>котюга</i>	1
<i>котя</i>	3
<i>котятко</i>	1
<i>кошечка</i>	1
<i>куошिका</i>	1
<i>кутка</i>	3
<i>куточка</i>	1
<i>кутуля</i>	1
<i>кушка</i>	2
<i>кыцька</i>	1
<i>кыцька</i>	1
<i>мацур</i>	1
<i>мацько́</i>	1
<i>мачка</i>	2
<i>миці</i>	1
<i>мицька</i>	4
<i>миця</i>	4
<i>мінця</i>	1
<i>мінька</i>	1
<i>міньця</i>	1
<i>міна</i>	1
<i>міцька</i>	1
<i>мынька</i>	1

Отже, як бачимо, найпоширенішими є лексеми *кішка* (7), *кітка* (7), *кицька* (6), *киця* (6), *миця* (4), *мицька* (4).

Як відомо, носії говорів української мови є й за межами України, зокрема Європі. Таким чином, у лемківських говірках східної Словаччини зафіксовано лексеми *котя* (Вархол, Івченко/ Varkhol, Ivchenko, 1990, с. 72), *мачка* (Вархол, Івченко/Varkhol, Ivchenko, 1990, с. 72). В українських говірках Польщі – *мачка* (Лесів/Lesiv, 1997, с. 76). В українських говорах російської федерації: *киця* (Авдеева/Avdeeva, 2008, Т. 1, с. 160), *кішка* (Авдеева/Avdeeva, 2008, Т. 1, с. 162).

В усіх досліджених регіонах України й до сьогодні вважають, що кішка вмивається до приходу гостей, але вперше цю прикмету зафіксував у словнику Володимир Даль (Даль/Dal, 1957, с. 936; Гура/Gura, 1997, с. 82).

Зазвичай українці добре ставляться до котів і кішок, вважаючи їх доброю силою, на кшталт кашубської легенди, в якій кішку створив сам Бог, кинувши рукавицю в мишей, яка й перетворилася на кішку (Гура/Gura, 1997, с. 404). Важливість присутності kota/кішки в будинку підкреслюють поліщуки (Гура/Gura, 1997, с. 228). Поляки вважають, що «в несчастливом доме коты не ведутся. Кто убьёт kota, навлечет на себя несчастье» (Гура/Gura, 1997, с. 228). Отже, зрозуміло, чому українці впускають першою кішку у своє житло. Там, де ляже тваринка, найспокійніше місце у будинку, туди варто поставити ліжко.

Інколи батьки дозволяють кішкам спати разом із малечею, щоб сон був міцним (Гура/Gura, 1997, с. 98). Кішка майже завжди виступала в ролі охоронця родини, відганяючи зло. Багато різних етносів вважають kota чи кішку домовим, міфічною істотою, що охороняє будинок. До того ж усім відомо, що кішка зазвичай лягає на те місце на тілі людини, де відчуває проблему чи біль. Вона асоціюється з незалежністю, ласкою.

Існує сучасне вірування щодо того, що, підібравши кошеня, принесеш додому щастя. Воно сягає давнини. В усіх місцевостях України є таке повір'я, а на Рахівщині кажуть: „Підкинуть кішку або прибудуться – з тією кішкою приходить душа тієї людини, яка тут померла. Не можна її проганяти – тоді буде все гаразд у тому домі”. Саме з цієї причини вважається, що приблуда (особливо кішка) приносить добро (Гнатюк/Hnatiuk, 2000, с. 212). Особливо позитивно ставляться українці до триколірних кішок, вважаючи їх такими, що приносять щастя. А до чорних тваринок – з пересторогою, вважаючи їх передвісниками нещастя, коли вони перебігають дорогу людині. За деякими українськими й чеськими повір'ями, смерть приймає вигляд кішки і дряпається у вікно. Хто її побачить або впустить до хати, скоро помре (Афанасьев/Afanashev, 1868, с. 355).

Інколи коти чи кішки були віщунами таємниць. Бити цих тварин не можна, бо, як кажуть у народі, болітимуть ноги й руки. Зазвичай за поведінкою кішки можна передбачити погоду: якщо тваринка спить клубком, прикриваючи чи ховаючи ніс, то буде холодна погода.

У діалектах та фольклорі болгар, що мешкають на Півдні України лексема *кішка* теж має досить різноманітні форми та вживання. На думку дослідників “*йдеться про архаїчне лексичне явище, у результаті якого лінгвогеографічна карта слов'янського світу поділяється на дві частини залежно від того, чи в назві домашньої кішки присутній корінь кот- / kot- або мач- / тащ-. У лексичній системі більшості слов'янських мов функціонує лише один тип назви: у російській, білоруській, польській, верхньо- та нижньолужицькій – кот- / kot-, а в сербській, хорватській, словенській – мач- / тащ-. У діалектах болгарської, чеської, словацької та української мов спостерігається наявність обох типів продуктивних основ.*” (Гаравалова/Garavalova, 2023, с. 186 та ін.). Різноманіття зумовлене різними суфіксами та особливостями вимови: *маца, мачка, маче, мачок, мачарок, марок, марлок, мачор, матарок, мяка* протиставляються *кока*,

ките, котка, котак, котурак, котор, котунек, коте, котомак, кутка та ін. (ИДРБЕ/ IDDBL 2021 (2), с. 567-568). Котка¹ 'домашня тварина, *Felis domestica*'; діал. 'назва одного з колядників'; 'шматок свинячого м'яса, подарований на свято сурвакарів' (Еніна, Казанлишко); діал. 'дитяча гра «сліпа баба»; гра, у якій кожен гравець стереже ямку, а один із них намагається вкинути кульку в одну з ямок'; котка (Влахо-болг. грамоти)...(БЕР/BER 1979 II, с. 676). Найпоширенішими, зокрема й у літературній болгарській мові, є назви «котка» і «котарак».

У словниках болгарських говірок маємо наступні визначення:

Кòтка ж. 1. Середнього розміру домашня м'ясоїдна самка з класу ссавців, з гнучким тілом, круглою головою і різнокольоровою шерстю, що ловить мишей; домашня кішка. *Кòтката* улови *един паткан (плъх)*. *Вътр'а дувар'у има гул'ам йаралък и кòткит'а л'аз'ава къшти*. *Кòтката* м'ачи. Чушмелій, Бессарабія. »» *коткъ* Калчево, Бесарабія ♦ *мръсна кòтка* – *Кішка*, яка залазить на стіл і бере їжу. ♦ *справна котка* – кішка, яка ловить мишей.

2. Персонаж у колядничій дружині. Обрядові персонажі *котки* — це молоді хлопці, які повинні нявкати, якщо колядники помиляться у тексті пісні. Крім того, *котки* сповіщають господарів про прихід колядників: нявкають, зчиняють гавкіт собак, стукають у вікна. Вони також є носіями подарунків, які випрошують у господарів нявканням після того, як колядники завершать співати. *Ден преди Коледа кòткити с бъклица ходат да калесват, да питат стопаните ше приемат ли кулидарити. Вече вечертъ тръгваме... Кòткити* захващат да мечът и хазаина излиза... *Кòткити* ше мечът «маууу» и след това краваа съ взима. У нас *кòткити* носат всичку, което ни дават. Кубей + Бессарабія (Георгиева/Georgieva, 2018, с. 86).

3. Домашня тварина, з якою пов'язані численні народні вірування та заборони. *Вампири ставаха т'ева умр'ели, приз куиту прискочи кòтката, гату т'е са ошти н'е заровини, затва тр'абоо да са гл'еда, коту кòтката да ни прискочи приз умр'ел'ее, гату той лижи в гроба*. Камчик, Бессарабія. *Кату има умр'алу в къшти, блискити гл'едът да ни фл'ей котка* чи да ни прискокни приз умр'алту, чи умр'ел'а да ни вампир'асоу, затва умр'ел'а ни са устъва сами да бъди, с'ейно тр'аба да има н'акуй ду н'егу. Главани, Бесарабія. *Кòтката* са умива, чакай в'атар. Камчик, Бесарабія; *Хъту кòтката* мини път на чулака той няма да му пушчасти. Камчик, Бессарабія. *Нитр'аба да рита кучи или котка/ да ний вълн'асалу дит'енциту (забрана при бременност)*. Главани, Бессарабія; *Да ни рита котки/ да ни бъди валн'асалу детету*. Банівка, Бессарабія (Георгиева/Georgieva, 2018, с. 86).

Котарак м. Середніх розмірів домашня хижа тварина-самець класу ссавців, з гнучким тілом, круглою головою і різнокольоровим хутром, яка ловить мишей. »» *кутак* Чузди кутаци духадат у нас пак свой н'амами. Камчик, Бессарабія; *кутòр* Нашия *кутòр* са загуби. Калчево, Бессарабія;

Дитету диу, ни признава чужди, крие са кту кутѡр из дама. Кирнички + Євгенівка, Пандаклія, Бессарабія; *кутубѡн Този кутубѡн* луви мишки Чушмелій, Бессарабія; *кутурѡк* Кулевча, Бессарабія + Тернівка, Одеська обл.; ♦ *шер'ан кутѡк* – хитър човек.

Коте с. Молода домашня хижа тварина класу ссавців, з гнучким тілом, круглою головою і різнокольоровим хутром, яка ловить мишей. Тернівка, Одеська обл.; *Думат чи тва коти* котка, пак са указоо кутак.

Котенце с. Малко коте. *Котинци*. *Кот'енци аз з'ел'ени учи*. Чушмелій, Бессарабія

Котур ‘котарак’ + суф. -ок, с който се образуват названія на демони като *марок, маройок*.

Кішка, як один із найбільш популярних домашніх улюбленців, займає важливе місце в культурних традиціях болгарських громад в Україні. Вона є не тільки об'єктом повсякденного побуту, але й символом, який з'являється у фольклорі, звичаях, прислів'ях та піснях а також в народних казках і легендах. Лексема з значенням «кішка» входить до складу фразеологізмів та стійких висловів у болгарських говірках (ФРБЕ/FRBE, 1974).

Обичаме се като куч'иту и котката (Ми любимо один одного, як собака і кішка) – зовсім не любимо один одного;

Вардя като котка мишка (Сторожу, як кішка мишу) – дуже пильно, з великою увагою.

Котка и мишка ще спят заедно (Кішка і миша ще сплять разом) – дуже холодно, настала велика мороз.

Котка по грѣб не пада (Кішка по спині не падає) – вживається для опису впертої людини, яка не визнає своєї провини, навіть якщо вона винна в чомусь, і для людини, яка ніколи не відступає від своєї думки.

Гледам като котка на джигер (Дивлюся, як кішка на печінку) – дуже хочеться щось з'їсти, скуштувати.

Живеем като куче и котка (Живемо, як кіт з собакою) – ця фраза використовується для опису відносин між людьми, які постійно конфліктують або не ладнають між собою, подібно до традиційної уяви про ворожнечу між котами і собаками.

Казали на котката, а тя на опашката си (Сказали про кішку, а вона своєму хвостові) – ця фраза вживається, коли когось змушують виконати якусь роботу, а він передає це завдання іншим.

Купувам котка в чувал (Купую kota в мішку) – ця фраза вживається, коли покупець купує щось, не досліджуючи це заздалегідь.

Однак *кішка* інколи постає й злою і мстивою твариною. Вважається, що вампіри з'являються в образі саме кішки. Зустріч з чорною кішкою – це поганий знак, а її поява в снах тлумачиться як ознака хвороби. Старі притчі розповідають, що, коли помирав господар дому, собака плакала за ним, тоді як кішка раділа. Так пояснюється прислівна ворожнеча між цими двома тваринами.

Мина ми котка път (Кішка перейшла мені дорогу) – не буде мені щастити, я не маю удачі. Ця фраза використовується для вираження невдачі або відсутності удачі.

Мина ми черна котка път (Перейшла мені чорна кішка дорогу) – не вдалося мені досягти того, чого бажав, я зазнав невдачі, не вдався.

Мина черна котка помежду ни (Пройшла чорна кішка між нами) – сваримося, розсердимися через щось дрібне, незначне (Колот/Kolot, 2020, с. 24-25).

Висновки.

Проведене дослідження дало змогу всебічно проаналізувати функціонування лексеми *кішка* в українському та болгарському мовному просторі з урахуванням літературних і діалектних джерел, а також лінгвокультурного контексту. Встановлено, що в українській мові номінація домашньої кішки характеризується надзвичайно високим ступенем варіантності, зумовленої територіальними, фонетичними, словотвірними та семантичними чинниками. Зафіксований матеріал свідчить про значну продуктивність зменшено-пестливих форм і дериватів, що відображає емоційно-оцінне ставлення носіїв мови до цієї тварини.

Аналіз діалектних даних засвідчив, що найпоширенішими в українських говорах є лексеми *кішка*, *кітка*, *кицька*, *киця*, *миця*, *мицька*, які функціонують у більшості досліджених ареалів. Водночас виявлено значну кількість локальних і регіонально маркованих номінацій (*мацько*, *мачка*, *мінця*, *бызька*, *куошка* та ін.), що підтверджує важливу роль лексики як диференційної ознаки говорів. Діалектна лексема *кішка* постає не лише як назва тварини, а й як носій етнокультурної інформації, пов'язаної з традиційними уявленнями, віруваннями, прикметами та заборонами.

З'ясовано, що в українській лінгвокультурній традиції образ *кішки* є амбівалентним: з одного боку, вона постає як охоронець дому, символ добробуту, спокою та захисту від зла, з іншого – як потенційний носій демонічних рис, особливо в образі чорної кішки. Ця двоїстість відбивається як у фольклорних текстах і народних віруваннях, так і в сталих мовних формулах та прикметах, що мають широку територіальну поширеність.

Зіставний аналіз українського та болгарського матеріалу засвідчив спільність основних номінативних моделей, що репрезентують назву домашньої кішки. Підтверджено існування двох архаїчних продуктивних основ *kot-* / *кот-* і *mač-* / *мач-*, які в українських і болгарських діалектах співіснують та реалізуються через розгалужену систему суфіксальних утворень. У болгарських говірках, зокрема в мовленні болгарських громад Півдня України, лексема *котка* є домінантною, однак поряд із нею активно функціонують форми з основою *мач-*, що зближує болгарський і український діалектний матеріал.

Фразеологічний та пареміологічний аналіз болгарських говірок показав, що лексема з значенням 'кішка' є важливим компонентом образних

висловів, які репрезентують оцінку міжособистісних стосунків, поведінки людини, життєвих ситуацій і моральних характеристик. У цих одиницях, як і в українській традиції, простежується поєднання позитивних і негативних конотацій, що засвідчує універсальність символіки образу кішки в слов'янському культурному просторі.

Отже, лексема кішка в українсько-болгарському мовному просторі є поліфункціональним і культурно значущим елементом лексичної системи, який поєднує номінативні, емоційно-оцінні, символічні та фразеологічні значення. Перспективним видається подальше дослідження цієї лексеми в ширшому загальнослов'янському контексті, а також залучення матеріалу сучасного розмовного мовлення та корпусних даних для виявлення динаміки її функціонування.

БІБЛІОГРАФІЯ:

- Авдеева, М. (2008, 2012).** *Словарь украинских говоров Воронежской области*: в 2 т. Воронеж: ИПЦ ВГУ. Т. 1: А–М. 2008; Т. 2: Н–Я. 2012. (**Avdeeva, M.** *Dictionary of Ukrainian Dialects of the Voronezh Region*: in 2 vols. Voronezh: IPC VSU. Vol. 1: А–М. 2008; Vol. 2: N–Ya. 2012.).
- Аркушин, Г. (2000).** *Словник західнополіських говірок*. У 2-х т. Т.1. А–Н. Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. (**Arkushyn, H.** *Dictionary of Western Polissya Dialects*. In 2 vols. Vol. 1. А–N. Lutsk: Publishing Department “Vezha,” Lesya Ukrainka Volyn State University.).
- Афанасьев, А. (1868).** Народные суеверия и поверья. Болезни по славянским преданиям. В: *Филологические Записки*. Воронеж, 1868. № 3. С. 269-365. (**Afanasyev, A.** *Narodnye sueveria i poveryya. Bolezni po slavyanskim predaniyam*. In: *Filologicheskie Zapiski*. Voronezh, 1868. № 3. S.269-365.
- БЕР (1979).** *Български етимологичен речник*. Том II. И – КРЕПЯ. Георгиев, В., Заимов, Й., Илчев, Ст., Чалъков, М., Иванов, Й., Михайлова, Д., Анастасов, В., Дукова, У., Рачева, М., Тодоров, Т. (ред.). София: Издателство на Българската академия на науките. (**BER.** *Bulgarian Etymological Dictionary*. Volume II. I – KREPYA. Georgiev, V., Zaimov, Y., Ilchev, S., Chalakov, M., Ivanov, Y., Mihaylova, D., Anastasov, V., Dukova, U., Racheva, M., Todorov, T. (ed.) Sofia: Bulgarian Academy of Sciences Press).
- Березовська, Г. Г. (2022).** *Словник говірки села Осички Подільського району Одеської області*. Умань: ВПЦ «Візаві». (**Berezovska, G. G.** *Dictionary of the Dialect of the Village of Osychky, Podilsky District, Odesa Region*. Uman: Vizavi Publishing House.).
- Бідношнія, Ю. І., Дика Л. В. (2008).** *Говірки Бориспільщини: сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови*. Київ. (**Bidnoshyia, Yu. I., Dyka, L. V.** *Dialects of the Boryspil Region: modern dialectal texts and linguistic monuments*. Kyiv.).
- Бідношнія, Ю. І. (2003).** *Говірка села Машиєве Чорнобильського району*. Київ : Довіра, Ч. 3. (Уклад.: Ю. І. Бідношнія та ін.). Матеріали до Лексичного атласу української мови / (**Bidnoshyia, Yu. I.** *The dialect of the village of Masheve in the Chornobyl district*. Kyiv: Dovira, Vol. 3: (Ed. by Yu. I. Bidnoshyia et al.) *Materials for the Lexical atlas of the Ukrainian language*).
- Брилінський, Д. М. (1994).** *Словник подільських говірок*. Хмельницький : Редакційно-видавничий відділ. (**Brylinsky, D. M.** *Dictionary of Podillia Dialects*. Khmelnytskyi: Editorial and Publishing Department).

- Вархол, Н., Івченко, А. (1990).** *Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини..* Пряшів. (Varkhol, N., Ivchenko, A. *Phraseological dictionary of Lemko dialects of Eastern Slovakia.* Prešov).
- Верхратський, І. Г. (1912).** *Говір батюків.* Львів : Накладом наук. Т-ва ім. Т. Шевченка. (Verhratsky, I. G. *The Dialect of the Batys.* Lviv: Published by the T. Shevchenko Scientific Society).
- Гаравалова, І. (2023).** Фразеологізми с опорна дума със значение ‘котка’ в славянските езици. *Филологически форум*, 2023, 2 (18), 186 – 203. (Garavalova, I. Idioms with a root word meaning ‘cat’ in the Slavic languages. *Philological forum*, 2 (18), 186–203.).
- Георгиева, С. (2018).** (Не)познатият език: Коледа при бесарабските българи. *Български език LXV* (3), 81 – 97. (Georgieva, S. The (un)familiar language: Christmas among the Bessarabian Bulgarians. *Bulgarian language*, LXV(3), 81–97), doi: 10.7546/BL.LXV.18.03.08
- Глуховцева, К. (2007).** *З народного джерела: говори української мови. Розповіді для учнів старших класів.* Луганськ: «Альма-матер». (Glukhovtseva, K. *From folk sources: dialects of the Ukrainian language. Stories for high school students.* Luhansk: “Alma Mater”).
- Глуховцева, К. Д. (2011).** *Українські східнословобжанські говірки: сучасні діалектні тексти: навчальний посібник* (ред. К. Д. Глуховцева; упоряд. К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко). Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка». (Glukhovtseva, K. D. (Ed.) *Ukrainian Eastern Slobozhansky dialects: Modern dialectal texts: A textbook* (compiled by K. D. Glukhovtseva, V. V. Lesnova, & I. O. Nikolaenko). Luhansk: State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University.”).
- Гнатюк, В. (2000).** *Нарис української міфології / підготовка та опрацювання тексту, вступ. ст. і прим. Р. Кирчіва, Львів: Інститут народознавства НАН України.* (Hnatiuk, V. *An outline of Ukrainian mythology* (R. Kyrchiv, Ed. & Annot.; introduction and notes by R. Kyrchiv). Lviv: Institute of Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine).
- Грицак, М. А. (2017).** *Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області.* Вип. 1: А–Б / За ред. П. Ю. Гриценка. Київ : KMM. (Hrytsak, M. A. *Materials for the dictionary of Ukrainian dialects of the Zakarpattia region.* Vol. 1: A–B (P. Yu. Hrytsenko, Ed.). Kyiv: KMM.).
- Гуйванюк, Н. В. (2005).** *Словник буковинських говірок* (за заг. ред. Н. В. Гуйванюк). Чернівці: Рута. (Guiwanyuk, N. V. *Dictionary of Bukovinian dialects* (N. V. Guiwanyuk, Ed.). Chernivtsi: Ruta.).
- Гура, А. В. (1997).** *Символика животных в славянской народной традиции.* Москва : Изд. «Индрик». (Gura, A. V. *The symbolism of animals in Slavic folk tradition.* Moscow: Indrik Publ. House).
- Даль, В. (1957).** *Пословицы русского народа: Сборник.* Москва: Государственное издательство художественной литературы. (Dal, V. *Proverbs of the Russian people: A Collection.* Moscow: State Publishing House of Fiction).
- Дидик-Меуш, Г. (2021).** *Мокряни. Говірка маминого села. Словник.* Львів : Піраміда. (Didik-Meush, G. *Mokryani: The dialect of my mother's village.* A Dictionary. Lviv: Piramida).
- Дуда, І. (2009).** *Лемківський словник.* 26000 слів. Тернопіль : Астон. (Duda, I. *Lemko dictionary: 26,000 Words.* Ternopil: Aston).

- Закревська, Я. (1997).** *Гуцульські говірки. Короткий словник.* Відп. ред. Я. Закревська, Львів. (**Zakrevsyka, Ya.** *Hutsul dialects. A short dictionary.* (Ya. Zakrevsyka, Ed.), Lviv).
- ИДРБЕ (2021).** *Идеографски диалектен речник на българския език. Том 2.* Е-М. Радева, В., Бояджиев, Т., Жобов Вл., Младенова Д., Колев, Г. (ред.) УИ „Св. Климент Охридски“. (**IDDBL 2021.** *Ideographic dialect dictionary of the Bulgarian language. Vol. 2.* Е-М. (Radeva, V., Boyadzhiev, T., Zhobov, Vl., Mladenova, D., Kolev, G., Eds). Sofia: UI “St. Kliment Ohridski”).
- Коваленко, Н. Д. (2019).** *Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок.* Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута». (**Kovalenko, N. D.** *A phraseological dictionary of the Podillia and adjacent dialects.* Kamianets-Podilskyi: Ruta LLC).
- Колот, О. (2020).** *Български фолклор и диалект на село Терновка в диахронен аспект (гр. Николаев, Украйна).* Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София, СУ „Св. Климент Охридски“, 24 – 25. (**Kolot, O.** *Bulgarian folklore and the dialect of the village of Ternovka from a diachronic perspective (Mykolaiv, Ukraine).* Abstract of a PhD thesis. Sofia, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 24 – 25).
- Корзониук, М. М. (1987).** *Матеріали до словника західноволинських говірок.* В: *Українська діалектна лексика.* Київ : Наукова думка. (**Korzoniuk, M. M.** *Materials for a dictionary of Western Volhynian dialects.* In: *Ukrainian dialectal lexicon.* Kyiv: Naukova Dumka.).
- Левкович, Н. (2010).** *Народна демонологія Бойківщини (Турківський район Львівської області).* *Міфологія і фольклор*, 1 (5), 71-87. (**Levkovich, N.** *Folk demonology of the Boikivshchyna region (Turka District, Lviv Oblast).* *Mythology and Folklore*, 1 (5), 71–87).
- Лесів, М. (1997).** *Українські говірки у Польщі.* Варшава: Видавництво «Український архів». (**Lesiv, M.** *Ukrainian dialects in Poland.* Warsaw: Ukrainian Archive Publ. House).
- Лесюк, М. (2008).** *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району).* Івано-Франківськ : Нова Зоря. (**Lesyuk, M.** *The linguistic world of a modern Galician village (Kovalivka, Kolomyia district).* Ivano-Frankivsk: Nova Zoria.).
- Лєснова, В. В. (2013).** *Говірки Східної Слобожанщини. Збірник діалектних текстів.* Навчальний посібник. Луганськ: Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка. (**Lesnova, V. V.** *Dialects of Eastern Slobozhanshchyna. A Collection of dialectal texts. A Textbook.* Luhansk: Taras Shevchenko National University of Luhansk).
- Онишкевич, М. Й. (1984).** *Словник бойківських говірок (у 2 ч.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні).* Київ : Наукова думка. (**Onyshkevych, M. Y.** *Dictionary of Boiko dialects (in 2 vols.; Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, O. O. Potebnya Institute of Linguistics).* Kyiv: Naukova Dumka.).
- Пиртей, П. (1986).** *Словник лемківської говірки.* Івано-Франківськ. (**Pirtei, P.** *Dictionary of the Lemko dialect.* Ivano-Frankivsk).
- Піпаш, Ю. О. (2005).** *Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області).* Ужгород. (**Pipash, Yu. O.** *Materials for a dictionary of Hutsul dialects (Kosivska Polyana and Rosishka, Rakhiv District, Zakarpattia Oblast).* Uzhhorod).

- Пономарьов, А. П., Артюх, Л. Ф., & Косміна, Т. В. (1994).** *Українська минушина: Ілюстрований етнографічний довідник* (2-ге вид.). Київ : Либідь. (Ponomarev, A. P., Artyukh, L. F., & Kosmina, T. V. *Ukrainian history: An illustrated ethnographic handbook* (2nd ed.). Kyiv: Lybid.)
- Поріцька, О. (2004).** *Українська народна демонологія у загальнослов'янському контексті (XIX - поч. XX ст.)*, Київ. (Poritska, O. *Ukrainian folk demonology in the Pan-Slavic context (19th–early 20th centuries)*, Kyiv).
- Сабадос, І. (2008).** *Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району*. Ужгород : Ліра. (Sabadosh, I. *Dictionary of the transcarpathian dialect of the village of Sokyrnytsia*, Uzhhorod: Lira).
- Спанатій, А. П. (2016).** *Словник українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя у 2 томах*. Миколаїв, Т.1. (Spanatij, A. P. *Dictionary of Ukrainian dialects of the Bug-Ingul interfluvium, in 2 volumes*. Mykolaiv, Vol. 1.). <https://shorturl.at/B238m>
- Спанатій, А. П. (2016)** *Словник українських говірок Бузько-Ігульського межиріччя у 2 томах*. Миколаїв, Т.2 (Spanatij, A. P. *Dictionary of Ukrainian Dialects of the Bug-Ingul Interfluvium, in 2 volumes*. Mykolaiv, Vol. 2.). <https://shorturl.at/eYB2>
- СУМ (1970-1980).** *Словник української мови* (в 11 т.; АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. І. К. Білодід (голова) та ін.). Київ : Наукова думка. (SUM (1970-1980). *Dictionary of the Ukrainian language* (in 11 vols.; Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, O. O. Potebnya Institute of Linguistics; Editorial Board: I. K. Bilodid (Chair) et al.). Kyiv: Naukova Dumka).
- ФРБЕ (1974).** *Фразеологичен речник на българския език*. Том 1-2. (Анкова-Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., & Чолакова, Кр.), София: Българска академия на науките. (FRBE. *Idiomatic dictionary of the Bulgarian language*, Vols. 1–2. (Ankova-Nicheva, K., Spasova-Mihaylova, S., & Cholakova, K.), Sofia: Bulgarian Academy of Sciences).
- Чабаненко, В. А. (1992).** *Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини*. Запоріжжя : Запорізький державний університет, Т.1 : А–Ж. Т.2 : З–Н. Т.3 : О–П. Т.4 : Р–Я. (Chabanenko, V. A. *Dictionary of dialects of the lower Dnieper region*. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia State University, Vol. 1: A–Zh., Vol. 2: Z–N, Vol. 3: O–P, Vol. 4: R–Ya).
- Чабаненко, В. А. (2001).** *Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини*. Запоріжжя. (Chabanenko, V. A. *Phraseological dictionary of the dialects of the lower Dnieper region*. Zaporizhzhia).
- Шило, Г. Ф. (2008).** *Наддністрянський регіональний словник*. Львів ; Нью-Йорк : Інститут українознавства ім. Крип'якевича. (Shilo, H. F. *The Naddnistrriansky regional dictionary*. Lviv; New York: Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies).
- Шкрумеляк, М. (2016).** *Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок*. Івано-Франківськ: ІФОЦППК. (Shkrumelyak, M. *Explanatory dictionary and reference guide to Hutsul dialects*. Ivano-Frankivsk: IFOZPK).